

Katsauksia — Översikter

Ajatuksia maantieteestä ja kansainvälistymisestä

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Pentti Viitala (1990, 1991) on viime aikoina arvioinut Terran palstoilla ahkerasti tekemisiäni. Olen tullut vuoden sisällä kahteen otteeseen no-teeratuksi Viitalan kirjoituksissa tavalla, joka herättää ihmetystäni. Kun olen hiljattain tullut nimitettyksi kolmivuotiskaudeksi Suomen Akatemian Luonnontieteellisen toimikunnan ainoaksi maantieteen edustajaksi, voi Viitalan kirjoittelu herättää ihmetystä laajemminkin ja aiheuttaa ikäviä väärinkäsityksiä.

Viitalan kirjoituksissa rakennetaan maantieteen osa-alueiden välille raja-aitoja. Tämä ei kuitenkaan ole varsinainen ongelma, jos kirjoittaja rakentaa aitoja omilla nimissään. Ongelma on siinä, että tämä aitojen rakentaminen liitetään minun käsityksiini maantieteestä. Koska pyrin kehittämään maantieteellistä tutkimusta yhdessä sen kaikkien osa-alueiden tutkijoiden kanssa niin pitkälle kuin suinkin, tämä tuntuu perin omituiselta. Viitalan kirjoituksissa on muitakin ajatuksiani koskevia väärinkäsityksiä, joten on ehkä parempi, että yritän muutamalla sanalla itse luonnehtia ajatuksiani. Samalla voin ehkä tuoda lyhyesti esille tutkimuspolitiikkaa, joka nykyisessä Luonnontieteellisen toimikunnan kokoonpanossa on toiminnan lähtökohtana. Tästä voi olla hyötyä mahdollisille tutkijantoimien ja tutkimusmäärärahan hakijoille, joita toivottavasti on jatkossa yhä enemmän: maantieteen suhteellinen osuus hakijoista on ollut varsin vähäinen, mikä näkyy myös maantieteen saamien resurssien suhteellisena niukkuutena.

Suomen Akatemian Luonnontieteellisen toimikunnan toiminnan avainsanoja ovat mm. kansainvälisyys, tieteellisyys, pätevät tutkijat ja määrärahojen tehokas käyttö. Kansainvälisyys näyttää olevan yllättäen asia, jota Viitala kirjoituksissaan haluaa kritisoida. Viitala on lähes 20 viimeksi kuluneen vuoden kuluessa vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa maantieteessä nimenomaan kansallisena kirjoittajana, jonka ajatuksiin on voinut tutustua lukemalla pääasiassa Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen monistei-

ta ja joskus Terraakin. Kansainvälisissä sarjoissa Viitala ei julkaise, eikä hänen kirjoituksiinsa niissä viitata. Kansainvälisissä julkaisuissa vaa-ditaan yleensä selkeä ongelmanasettelu ja tuke-va teoreettinen perusta, joka liittyy tutkittavas-ta teemasta käynnissä olevaan kansainväliseen keskusteluun tai empiiriseen tutkimukseen. Edel-leen kirjoittajan pitää osoittaa tuntevansa rele-vantti kirjallisuus, kirjoituksen argumenttien on oltava perusteltuja ja ennen kaikkea ajankohtai-sia, jne. Tieteellisen toiminnan voimakkaan kan-sainvälistymisen tilanteessa edellisen kaltaiset tie-teellisen toiminnan lähtökohdat näyttävät yllät-täen edustavan Viitalan (1991) ajattelun mukaan 'peesausta' ja 'rankipisteiden hankkimista'.

Suomalaisessa kulttuuri/suunnittelumaantie-teessä ja aluemaantieteessä ovat eräät tutkijat yrittäneet tosissaan pohtia maantieteellisiä kysy-myksiä kansainvälisessä keskusteluyhteydessä. Heidän toimintatapansa on luonnollisesti kon-fliktissa Viitalan ajatusten kanssa, koska he seu-raavat kansainvälistä keskustelua ja pyrkivät myös osallistumaan siihen aktiivisesti — juuri niinkuin heille on normaalin tieteellisen toimin-nan pelisäännöistä opiskeluaikana opetettu. Vii-talan (1991) kritiikin mukaan he ovat kuitenkin »peesaajia». Viitalan kritiikki on vuosien varrella kohdistunut useimpia kansainvälisen maantieteen piirissä esiinnousseita virtauksia kohtaan (esim. yhteiskuntaantiede, humanistinen maantiede). Yhdessäkään kirjoituksessaan hän ei ole tunnistanut/tunnustanut kansainvälisessä maantietees-sä tehtyä todella mittavaa ja systemaattista työtä uusien teoreettisten ja metodologisten lähtökoh-tien löytämiseksi ja kehittämiseksi, joka puoletaan on inspiroinut suomalaisia maantieteilijöitä vastaavankaltaisiin pyrkimyksiin. Toistakym-mentä vuotta Viitala on tarjonnut kansainväli-sen kehityksen vaihtoehtona yleiseksi teoriaksi ni-mittämäänsä ajatusmallia. Se on valitettavasti kovin irrallinen muusta kansallisesta keskuste-lusta, puhumattakaan kansainvälisestä. Teoreet-tisessa ja metodisessa mielessä Viitala ei ole saa-

vuttanut kirjoittelussaan sellaisia yleisesti hyväksytyjä tuloksia, joiden perusteella olisi syytä hylätä kansainvälinen maantiede-yhteys.

Korjauksia Viitalan arvioihin

Ensimmäisen allekirjoittaneen ajatuksia arvioivan kirjoituksen (Viitala 1990) sisältöä ja motiiveja on hankala ymmärtää, koska sen tieteellisiä tavoitteita ei ole tuotu julki, valitettavasti ei myöskään kirjallista aineistoa, johon Viitala mielipiteensä rakentaa. Kansainvälisessä keskustelussa nämä lähtökohdat yleensä kirjoituksilta edellytetään. Kuitenkin kirjoituksessa viitataan allekirjoittaneen tavoitteisiin professorin viran haltijana (nämä ovat siis minun tavoitteitani Viitalan käsityksen mukaan) ja annetaan ymmärtää, että tavoitteeni ja toimintani (siis Viitalan minulle tarjoamat) johtavat suomalaisessa maantieteessä 'vihamielisten leirien' syntyyn. Samoin korostamani moniarvoisuus maantieteellisessä tutkimuksessa on »toiveajattelua». Nämä ovat sangen ihmeellisiä ajatuksia, enkä ymmärrä mistä ne ovat peräisin. Eivät ainakaan minun kirjoituksistani. Tutkimukseni edustavat Viitalan (1990) mielestä lisäksi 'entistä' ajattelua, hänen kaavionsa mukaan ilmeisesti talousmaantiedettä. Tämä on varsin merkittävää, sillä talousmaantieteellistä tutkimusta en tiedä oikeastaan koskaan tehneeni. Viitalan mukaan ryhdyn ohjaamaan oppilaitani 'uuden' pariin, siis hänen kaavionsa mukaan nähtävästi poliittisen maantieteen. Tämäkin tuntuu hieman kummalliselta, sillä oppilaitani edustavat pääsääntöisesti kulttuurimaantiedettä; muistaakseni kukaan ei ole tehnyt esim. tutkielmaansa poliittisesta maantieteestä.

Viitalan (1991) toisen kirjoituksen lähtökohdalla on vuoden 1990 maantieteen päivästä kirjoittamani yhteenvedo, jossa lyhyesti tiivistin Viitalan kommentin prof. Taylorin esitelmään — kommentin, joka kuitenkin jäi kommentin sijasta lähinnä Viitalan omien ajatusten esittelyksi. Yhteenvetoni pohjalta hän tekee kummallisia johtopäätöksiä. Pidän monia Viitalan toisessa artikkelissa esitettyjä ajatuksia niin ikävinä suomalaisen maantieteen kannalta, että en voi olla kommentoimatta niitä. Koko tämä puheenvuoro on itse asiassa seurausta siitä. Ongelmallista on pyrkimys luokitella maantieteellistä tutkimusta kategorisesti oikeaan ja väärään. Ennen muuta ikävää on luonnonmaantieteen ja kulttuurimaantieteen asettaminen vastakkain. Suomen Akatemian luottamustoimeni takia olen äärimmäisen kiusaantunut siitä, että minut asetetaan tällaisten vastakkainasettelujen rakentajaksi, vaikka en tietääkseni ole yhdessäkään kirjoituksessani kriti-

soinut luonnonmaantiedettä — enkä tule sitä tekemään tulevaisuudessakaan. Pyrin kehittämään maantieteellistä tutkimusta yhdessä sen eri osa-alueiden tutkijoiden kanssa niin pitkälle kuin mahdollista. Tämä on mielestäni ehdottoman välttämätön lähtökohta Suomen Akatemian Luonnontieteellisen toimikunnan ainoalle maantieteen edustajalle.

Esimerkkinä maantieteen hajottamisesta mainittakoon Viitalan (1990) pohtima, jollakin tapaa professori Väinö Auerin ja minun nimiini liittävä pyrkimys luonnonmaantieteen ja muiden maantieteen osa-alueiden vihamielisten raja-aitojen rakentamisesta, jollaista en tietääkseni ole missään kirjoituksessani koskaan esittänyt, mutta johon Viitala minun tieteelliset pyrkimykseni ilmiselvästi haluaa niputtaa. Pidän suomalaisen maantieteen historiaa väärustelevänä ja loukkavana tällaisten päämäärien tarjoamista myös prof. Auerin toiminnalle. Viitalan artikkelissaan esittelemä maantieteen osa-alueiden ja niiden keskeisten piirteiden luokittelu on esitettyssä muodossaan todellisuutta liikaa yksinkertaistava. Pluralismi-käsitteen esittäminen tässä yhteydessä on niinkään virheellistä. Pluralismi tarkoittaa moniarvoisuutta, erilaisten *perusteltujen* ajatusmallien hyväksymistä, ei suinkaan raja-aitojen rakentamista. Pluralismin mukaan maantieteessä pitäisi antaa mahdollisuus monille ajatussuunnille. Taylorin esityksen lisäksi lukuisissa muissakin kansainvälisissä puheenvuoroissa on korostettu pluralismin tarvetta ja myös tarvetta ylittää eri tieteenalojen välisiä raja-aitoja. En tiedä, miksi Viitala ymmärtää pluralismi-käsitteen aivan päinvastoin kuin minä ja muut maantieteilijät, muiden tieteenalojen edustajista puhuttakkaan.

Ei Viitalan kritisoima P.J. Taylorkaan 'hylkää' luonnonmaantiedettä ja kaikkea siitä seuraavaa, kuten Viitala epäilee. Professori Taylor ei vain yksinkertaisesti ole luonnonmaantieteilijä vaan edustaa poliittisen maantieteen kansainvälistä huippua toimittaen mm. alan kansainvälisesti johtavaa lehteä. Viitalan kannattaisi ehkä joskus käydä Taylorin kotimaassa Englannissa. Luonnonmaantieteen alalta löytyy sieltä nimittäin vastaavia huippututkijoita — hekään eivät 'hylkää' kulttuurimaantiedettä. He eivät vain ole kulttuurimaantieteilijöitä. On huomattava, että professori Taylor on eräs aikamme arvostetuimpia, ahkerimpia ja siteeratuimpia maantieteilijöitä maailmassa ja hänellä lienee riittävästi haastetta omien empiiristen tutkimustensa ja teoreettisten kehitelmiensä eteenpäin viemisessä. Voimme olla ylpeitä, että saimme hänet kiireisestä aikataulusta huolimatta vierailemaan Suomen

maantieteen päiville juuri ennenkuin hän valmistui muutaman kuukauden työjaksoon maailmankuulussa Braudel-instituutissa USA:ssa. Siellä työskennellessään hän epäilemättä laajensi maantieteen ulkopuolella toimivien käsitystä maantieteestä ja näin vei tieteenalaa eteenpäin. Taylorin mielestä maantieteessä on alkamassa jännittävä aikakausi, koska tutkijat suhtautuvat tieteenalaansa yhä moniarvoisemmin. Moniarvoisuutta tarvitsemme myös suomalaisessa maantieteessä ja sen kehittämisessä.

Viitalan viimeaikainen kirjoittelu on ikävää myös siitä syystä, että suomalaisessa suunnittelu- ja kulttuurimaantieteessä sekä aluemaantieteessä on viime aikoina saatu aikaan monia hyviä tuloksia, jotka on myös kansainvälisesti noteerattu. Tämä tarkoittanee sitä, että myös suomalais-tutkijoiden kirjoituksissa puhutaan asioista, jotka kiinnostavat ulkomaisia maantieteilijöitä. Viitalan omassakin laitoksessa on tehty kansainvälistä kiinnostusta herättänyttä kulttuuri/suunnittelumaantieteellistä tutkimusta (esim. Lehtinen 1991, Löytönen 1991). Mielestäni olisi hyödyllisempää pyrkiä mukaan tähän kehitykseen kuin vähätellä suomalaisten saavutuksia ja nostaa maantieteen osa-alueiden välille raja-aitoja — olemmehan sentään varsin pieni maantieteilijäyhteisö. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen kirjastosta löytyy kirjallisuutta, jolla pääsee alkuun. Viitalan nuoremmat kollegat ovat käyttäneet modernia kirjallisuutta tyylikkäästi omissa väitöskirjoissaan ja he varmasti antavat mielellään apua.

Olen itsekin yrittänyt hahmotella näitä kysymyksiä tutkimuksissani ja edustan — monen muun suomalaismaantieteilijän tapaan — kulttuurimaantiedettä, jossa on varsin vahva yhteiskunta- ja kulttuuriteoreettinen ote. Olen myös pyrkinyt kytkemään näitä lähtökohtia teoreettiseen ja empiiriseen aluemaantieteelliseen tutkimukseen. Ylipäättään suomalaiselle yhteiskunta- ja kulttuuritieteelliselle orientoituneelle maantieteelliselle tutkimukselle on ollut tyypillistä paitsi kansainvälisesti suuntautunut teoreettinen ote, myös selkeä pyrkimys empiiriseen tutkimukseen. Hyvinä esimerkkeinä tästä suuntauksesta käyvät mm. Harri Anderssonin johtaman 'Yhdyskuntien tuleva kehitys' -hankkeen monet laajat teoreettisesti perustellut empiiriset tutkimukset, joiden ansiosta maantieteellisestä tutkimuksesta on kiinnostuttu laajemminkin. Samoin on mainittava Perttu Vartiainen johtamat seutuistumista koskevat tutkimukset. Pauli Tapani Karjalainen on puolestaan laajentanut teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen näkökulmia aivan uusille urille humanistisen maantieteen lähtökohtien perustal-

ta. Muitakin konkreettisia tutkimuksia on tällä alalla tehty — esimerkiksi Ari Lehtisen tutkimus 'pohjoisista luonnoista' tai Harry Schulmanin pääkaupunkiseutua koskevat tutkimukset. Yhteiskunta- ja kulttuuriteoreettisesti suuntautuneessa maantieteessä ei siis ole kysymys pelkästään teoretisoinnista vaan vakavasta pyrkimyksestä ymmärtää ja selittää yhteiskunnassa käynnissä olevia spatiaalisia muutosprosesseja. Kaikki mainitut hankkeet ovat omalta osaltaan kirkastaneet suomalaisen kulttuuri/suunnittelumaantieteen profiilia tieteiden kentässä — aivan kuten monista muistakin lähtökohdista toteutetut hankkeet ovat sitä tehneet omalta osaltaan. Ne ovat aidosti toteuttaneet moniarvoisuuden ihanetta tieteessä. Monet mainituista henkilöistä ovat myös saaneet tunnustusta työlleen mm. erilaisten hakuprosessien yhteydessä. Tämä osoittaa, että tutkimuksissa kehitellyt perspektiivit ovat saaneet osakseen tiedeyhteisön hyväksynnän.

Naturalismista

Olen useissa kirjoituksissani 1980-luvulla arvioinut, että suomalaisen kulttuurimaantieteellisen tutkimuksen leimaa-antava piirre on ollut naturalismi. Koska Viitala ei ilmeisesti tunne tämän kansainvälisessä maantieteessä paljonkin esillä olleen käsitteen merkityksiä, yritän selvittää, mitä sillä tarkoitan. En tarkoita naturalismilla sitä, että suomalainen kulttuurimaantiede olisi jotenkin metsäläisistä tai raadollista. En myöskään viittaa naturalismilla kirjallisuuteen, teatteriin tai kuvataiteisiin. Maantieteen edustajana liitän käsitteen tieteellisen toiminnan yhteyteen ja tarkoitan sillä sitä, että kulttuuria, historiaa, ihmisen toimintaa ja ajattelua tutkitaan ikäänkuin se olisi luontoa: ulkokohtaisesti, puhtaan empiirisesti ja arvoista puhdistettuina. Käytän käsitettä siis jotakuinkin samassa merkityksessä kuin Viitalankin toisinaan siteeraama akateemikko G.H. von Wright (1985:113), joka kirjoittaa: »Se, että behaviorismi, positivismi, looginen empirismi ja muut tieteenfilosofian 'naturalistiset' suuntauokset eivät ole onnistuneet antamaan humanistisille tieteille tyydyttävää filosofista perustaa, johtuu mielestäni käsitteellisestä köyhyydestä». Naturalismi-termin merkityksiin joskus liitetty 'skientismi' luonnehtii myös osaltaan käsitteen sisältöä ja se pääpiirteissään kuvaa myös sitä metodologiaa, jonka puitteissa Viitalan oma ajattelu rakentuu. Ajatteluaan Viitala itse nimittää komplementarismiksi. Ajattelussaan Viitala jatkaa systeemiajattelun pohjalta fyysikko Niels Bohrin viitoittamalla tiellä kohti todellisuuden

kuvaamisen yleistä oppia ja etsii sille mittausvälineitä. Viitalan tuotantoon ei ole toistaiseksi liittynyt kansainvälisessä maantieteessä näkyvästi esillä olleita modernin yhteiskuntateorian ja ymmärtävän tutkimuksen teoreettisesti perusteltuja elementtejä. Nämä kansainväliseen maantieteeseen kuuluvat ajatusmallit edustavat Viitalan (1988a) mielestä pakoa maantieteestä, mikä lielee yksi tausta myös hänen esittämälleen kritiikille.

Kulttuurintutkimuksessa naturalismin omaksuminen metodologiseksi periaatteeksi rajoittaa tutkijan näkökulmaa, koska kulttuurintutkimuksen pääasiallinen kohde on toiminta ja toiminnan intentionaalinen luonne ja erilaiset merkitykset, joita ihminen antaa toiminnalle ja ympäristölleen. Ehkä on vielä aihetta tässä yhteydessä tuoda esille, että kulttuurimaantieteellisen tutkimuksen luonnetta koskeva pohdiskelu ei ole millään tavalla liittynyt luonnonmaantieteen arviointiin — sellaisia pohdintoja en ole esittänyt — vaan koskee puhtaasti kulttuurimaantiedettä. Keskustelussa ei siis ole mitään sellaista, jossa luonnonmaantiedettä tai sen lähestymistapoja kritisoitaisiin. Toivon, että Viitalan valitettavista väärinkäsityksistä huolimatta voimme itsekin tehdä työtä suomalaisen maantieteen kokonaisuuden ja sen kansainvälistämisen puolesta.

Viimeaikainen maantieteellisen kulttuurintutkimuksen luonteesta käyty keskustelu on korostanut, että kulttuuri- ja yhteiskuntatutkimuksessa perinteisten metodologisten ja tieteenalarajojen ylittäminen on välttämätöntä, koska maantieteilijöiltä itseltään ei löydy vahvaa traditiota tällaisen menettelyn taustaksi. Vaikka monet maantieteilijät ovatkin unohtaneet »juurensa», pääsääntöisesti voidaan väittää, että erilaisten metodologisten lähtökohtien omaksuminen tai peräti yhteistyö eri alojen edustajien kanssa ei merkitse maantieteestä pakenemista vaan pikemminkin sen statuksen laajempaakin tunnistamista ja voimistamista, kuten 1980-luvun kansainvälinen kehitys kulttuuri/yhteiskuntamaantieteessä osoittaa. Pyrkimystä syrjäyttää humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen teorianäkökulma pakenemisenä maantieteestä on maantieteen kansainvälisten virtausten valossa vaikea ymmärtää. Maantiede ei ole Viitalan mielestä yhteiskuntatiedettä eikä luonnontiedettä vaan »maantiedettä» ja sen teoria on maantieteellinen teoria — ilmeisesti tästä lähtökohdasta johtuen hän ei missään kirjoituksessaan ole vakavasti pohtinut yhteiskunta- ja kulttuuriteorian merkitystä maantieteellisen tutkimuksen kannalta. Akateeminen maantiede on kuhunkin aikaan sidottu sosiaalinen instituutio, jonka edustajat pyrkivät tutkimaan todellisuut-

ta erilaisin välinein, erilaisten luonnon-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellisten lähestymistapojen avulla, jotka myös muuttuvat ajassa ja paikassa. Vaikka maantieteellä — kuten muillakin tieteenaloilla — on tiettyjä peruskäsitteitä, joiden kautta tutkimusten näkökulmat rakentuvat, kansainvälisessä keskustelussa ei juuri enää vannota minkään maantieteen metodia tai kohdetta koskevan »olemuksellisen» tulkinnaa varaan, jonka mukaisesti maantieteellä tai maantieteellisellä tutkimuksella on olemassa yksi ja vain yksi määrätty kohde tai metodi. Näin ollen nouseekin esille kysymys, miksi meidän tulisi rajata maantieteellisen tutkimuksen välineet siten kuin Viitala haluaa. Ongelmallista tämä on erityisesti siitä syystä, että hän ei ole asettanut ajatuksiaan kansainvälisen tiedeyhteisön kritiikin arvioitavaksi. Pluralismin kuuluu tietysti se, että Viitala saa hahmotella millaisia oppeja tahansa ja laatia kvanttifysiikan komplementaarisuusajatuksen pohjalta yhdenmukaista maantieteellistä teoriaa.

En minäkään Viitalan ajattelua Terrassa vääräksi maantieteeksi väittänyt — niinkuin en ole mielestäni kenenkään muunkaan maantiedettä sellaiseksi väittänyt. Totesin kirjoituksessa ainoastaan sen, että Viitalan naturalismin perustalle pohjautuva projekti yksinkertaisesti rakentuu eri perustalle kuin kansainvälinen maantiedettä koskeva nykykeskustelu, jota en myöskään sen kummemmin »ihannoi» vaan yritän kriittisesti seurata ja tulkita. En myöskään missään yhteydessä ole sitonut itseäni »sitoutuneeseen maantieteeseen», johon Viitala epäsuorasti haluaa minut liittää. Varmemmaksi vakuudeksi hän toteaa, että tällaisen ajattelun edustajat alistuvat pallo jalassa saarnaamaan erilaisia ideologioita. Tutkimuksiani on vuosien kuluessa nimitetty milloin käytäytymistieteeksi, humanistiseksi maantieteeksi, milloin yhteiskuntamaantieteeksi. Ensimmäisen kerran minun jalkaani kuitenkin tällaista palloa tarjotaan. En kylläkään suostu sitä jalkaani ottamaan vaan aion edelleenkin työskennellä entisen työtävän mukaisesti: työtä vuorotta, pyrkimystä etsiä maantieteen rajoja ja pyrkimystä yhteistyöhön eri alojen edustajien kanssa. Toivon mukaan ajatusten kypsytymisen ja empiirisen työskentelyn etenemisen myötä syntyvät entistäkin paremmat edellytykset kansainväliselle toiminnalle.

Luonnon- ja kulttuurintutkimuksesta

Viitalan (1991) kirjoituksessa on myös muutama kommentti siitä, miten luonnonmaantiedettä syrjitään kulttuuri/suunnittelumaantieteessä/aluemaantieteessä. En tiedä, mitä Viitala tällä

tarkoittaa. Minun kirjoituksistani tälle väitteelle ei löydy tukea.

Vaikka en ole varsinaisesti luonnonmaantieteestä kirjoittanutkaan, olen joskus kirjoittanut, että luonto on kulttuurinen ja yhteiskunnallinen kategoria. Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että tutkija tulkitsee luontoa aina tietystä kulttuurisesta näkökulmasta käsin: hän on kasvanut tietyssä kulttuurissa ja kasvanut myös akateemisessa koulutuksessaan tietyn tutkimuskulttuurin osaksi. Luonnontutkija on — kuten kulttuurinkin tutkija — myös sitoutunut yleensä voimakkaasti yhteiskuntaan tutkimuksen resurssoinnin osalta. Tämä johtuu siitä, että luontoon kohdistuvaa perustutkimusta tuetaan yleensä valtion (esim. Suomen Akatemian) varoista, koska luonnontutkimukseen ei läheskään aina liity välittömiä hyötynäkökohtia ja näin ollen yksityistä rahoitusta ei siihen ole kovinkaan helposti saatavissa. Jotkut tutkijat ovat varta vasten halunneet korostaa luonnontutkimuksen inhimillistä sidosta todetessaan luonnonmaantieteen tutkivan maata ihmisen ympäristönä (esim. Mansikkaniemi 1986).

Luonnontieteellinen tutkimusote, ennen muuta induktiivinen tutkimusote, on keskeinen osa kulttuuria, jonka puitteissa luontoa on perinteisesti tarkasteltu. Toinen keskeinen osa tätä kulttuuria on ollut deduktiivinen tutkimusote, jossa keskeisenä on ollut verifikaation idea, ts. tiettyjen hypoteesien todentaminen omien havaintojen avulla. Luonnontieteellisessä tutkimuksessa on mahdollista edetä myös falsifikaation kautta, ts. osoittamalla aiempia tuloksia vääriksi ja näin ollen ehkä korjata tutkimuksen teoriaperustaa. Viime mainittu tapa on suomalaisessa luonnonmaantieteellisessä perustutkimuksessa ollut varsin harvinainen mutta oletettavasti se yleistyy. Suurin osa induktiivisen tai deduktiivisen otteen mukaisesti tehdystä luonnontutkimuksesta on validia ja tutkimuksena täysin relevanttia. Näiden yleisten lähtökohtien osalta tutkimuksiin ei kenehkään välttämättä ole huomauttamista, vaikka metodeista tai aineistojen validiteetistä voidaankin toisinaan käydä keskustelua — samaan tapaan kuin kulttuurimaantieteessäkin käydään sen alaan kuuluvista teoreettista ja metodologisista kysymyksistä. Luonnonmaantieteen osalta tätä keskustelua käyvät tavallisesti luonnonmaantieteilijät keskenään, kulttuurimaantieteen osalta kulttuurimaantieteilijät, mikä on ymmärrettävää näiden maantieteen osa-alueiden toisistaan oleellisesti poikkeavien peruslähtökohtien vuoksi. Esimerkiksi Oulun yliopiston maantieteen laitoksella panostetaan parhaillaan tällaiseen luonnonmaantieteelliseen tutkimukseen ja varsin

mittaviakin investointisuunnitelmia viritellään. Oletan, että näin lienee tilanne muillakin Suomen maantieteen laitoksilla.

Toisaalta ajatus, että luonto on myös kulttuurinen ja yhteiskunnallinen kategoria, voi merkitä sitä, että tutkitaan luontoa ihmisen ja yhteiskunnan näkökulmasta — ehkä voisimme puhua ihmisekologiasta. Tässä näkökulmassa luonnontutkijoiden ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmat saattavat parhaimmillaan kohdata (esim. Vartiainen & Vesajoki 1991). Se ei tarkoita sitä, etteikö suuria metodologisia ongelmia olisi edessä mutta tieteelliset ongelmathan on tehty voitettaviksi. Suomen maantieteen laitoksilla on jo tehty tällaista ihmisekologista (yhteiskuntatieteellistä) ympäristötutkimusta ja tullaan jatkossakin tekemään ilman, että se mitenkään uhkaa edellä mainittua luonnontutkimusta. Maantieteessä tällaista tutkimusta tarvittaisiin lisää, sillä parhaillaan viriämässä oleva yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on kenttä, jossa maantieteilijöiden ehdottomasti tulee saada äänensä kuuluviin — muussa tapauksessa alan kahmivat itselleen muiden tieteenalojen edustajat. Tästä kahmimisesta on jo olemassa merkkejä, sillä juuri ilmestyneessä monitieteisessä »Ympäristökysymys»-kirjassa maantieteilijät on ilmeisen tarkoitushakuisesti sivuutettu. Hyvänä alkuna tämänkaltaisen tutkimuksen viriämiselle ovat suomalaisessa maantieteessä Lehtisen (1991) ja Vartiainen ja Vesajoen (1991) kirjoitukset.

Luontoa voi näin lähestyä maantieteessä monesta suunnasta. Sitä voidaan siis tutkia empiirisesti kohteena sinänsä: monien luonnonprosessien ja -ilmiöiden tutkimuksessa tällaista näkökulmaa voi maantieteessä tutkia melkoisen itseisarvoisestikin — samoin kuin toisena ääripäänä voidaan tutkia melkoisen puhtaasti yhteiskuntatai kulttuuriteorian pohjalta erilaisten ilmiöiden maantieteellistä rakentumista. Mutta luontoa voi teoretisoida ja tarkastella konkreettisesti tutkimuksessa myös yhteiskunnallisena ja kulttuurisena kategoriana. Tämä ei ole mitenkään ristiinriidassa ensimmäisen tutkimustavan kanssa.

Sen sijaan tutkittaessa kulttuuria ja yhteiskuntaa naturalistisen metodologian mukaisesti, joudumme ongelmien (esim. ns. kaksoishermeneutiikka) eteen, koska tutkimme tavallisesti merkitysten ja intentioiden muodostamaa kompleksista maailmaa — nämä intentiot ja merkitykset ovat 'läsnä' sekä tutkijan että tutkittavan tapauksessa. Tulkitsemme siis todellisuutta, joka on jo aiemmin tulkittua. Lisäksi ihmisen ja kulttuurin maailmaa tutkiessamme joudumme väistämättä tutkimaan myös ilmiöitä, joita emme voi välittömästi havaita empiirisesti. Voimme kuitenkin

pyrkä tekemään ne ymmärrettäväksi teoreettisten abstraktioiden kautta ja tätä kautta myös lähestyä niitä empiirisesti.

Kulttuurimaantieteellisessä tutkimuksessa yksi mahdollisuus on laittaa edellisen kaltaiset teoreettiset-metodologiset ongelmat syrjään — niinkuin maantieteen yleistä teoriaa rakenteleva Viitala on käytännössä tehnyt parinkymmenen vuoden ajan — ja nähdä koko todellisuus 'suurena luontona' ja data-kokoelmana, joka voidaan projisoida joihinkin viime vuosisadalla ja osin myöhemmin laadittuihin ajatuskulkuihin, joita Viitala nimittää teorioiksi. Teorian hän ymmärtää tosiasioiden organisointikehikoiksi, jotka joku 'suuri nimi' on jossakin maailmanhistorian vaiheessa laatinut — niiden *historiallista* merkitystä maantieteen kannalta ei tietysti ole missään mielessä syytä vähätellä. Mutta näin menetellen tutkijalta yleensä jää tekemättä teoretisointi, tutkittavan todellisuuden käsitteellinen jäsentäminen, samoin jäävät rakentamatta abstraktiot, joiden kautta voimme lähestyä konkreettisesti kulttuuria ja yhteiskuntaa. Näin menetämme helposti otteen sekä teoriasta, empiriasta, että kansainvälisestä nykikeskustelusta.

Näyttää siis siltä, että Viitalan näkökulma maantieteeseen on puhtaasti kansallinen toimintayhteytensä osalta, mikä on tietysti ongelma ajatellen tieteellisen toiminnan kansainvälisyystavoitetta. Tieteellisen toiminnan perustavoitteista kansainvälisyys lienee itsestään selvin. Kansainvälistämiseen tähtäävät nykyisin tunnetusti paitsi Opetusministeriön toimet, myös tutkimuksen rahoittajien — mm. Suomen Akatemian — näkökulmat. Tarvitsemme suomalaisen maantieteen kehittämisessä ennakkoluulottomia ja maantieteen kansainvälisiin virtauksiin pelottomasti ja innokkaasti suuntautuvia nuoria tutkijoita. Meidän tulee kannustaa jo opiskelijoita etsimään tietoa ja uusia näkökulmia maantieteeseen — ymmärtämään mitä maantiede kansainvälisesti rakentavana tieteenalana merkitsee. Vain tätä kautta rakentuu vahvoja ja perusteltuja tutkimussuunnitelmia, saadaan tutkimusresursseja ja lopulta syntyy tutkimuksia.

Tieteellisiin tuloksiin pyrkimisen kannalta ongelmallista on myös se, että Viitala korostaa arki ajattelun merkitystä tieteessä [esim. »Eikä tätä lipeämistä (arkiajatteluun, A.P.) voi välttääkään muulloin kuin ehkä ajoittain. Siihen on alistuttava. Arki ajattelu on hyväksyttävä tieteessäkin», Viitala 1986:130]. Yhteiskunta- ja kulttuurimaantieteen edustajat lähtevät puolestaan tutkimuksissaan siitä, että vaikka tutkimuksessa problematisoitaisiin esimerkiksi ihmisen arkielämän rakentumista ja luontosuhdetta, ihmistä toi-

mivana subjektina tai institutionaalisten rakenteiden tuottajana ja uusintajana, ei tämä missään nimessä tarkoita sitä, että tutkimus tulisi tehdä arki ajattelun ehdoilla. Tämä asettaa oman tradition puuttuessa maantieteen tutkijoille suuria haasteita ja paneutumista myös muiden erityistieteiden tarjoamiin näkökulmiin. Tämä taas ei suinkaan merkitse maantieteen hylkäämistä vaan sen systemaattista kehittämistä. Viitalahan (1986: 132) tunnistaa itsekkin tämän mahdollisuuden kirjoittaessaan, että »se mitä maantieteilijä tekee, ei ole välttämättä maantiedettä, ei ainakaan omiana aikanaan». Niinkuin Kuhn ja muutkin tietehistorioitsijat ovat meille opettaneet, tiedeyhteisön toimintamalli on miltei aina 'jarruttava' uutuuksia kohtaan. Maantiede uudistuu tänä päivänä kuitenkin niin nopeaa vauhtia, että jo muuttaman viimeksi kuluneen vuoden aikana ilmentyneiden keskeisten teosten ja artikkeleiden lukematta jättäminen pudottaa tutkijan nopeasti kansainvälisen keskustelun kärryiltä. On tieteen kehityksen kannalta katastrofaalista, jos tiedeyhteisössä kansainväliseen keskusteluun perehtymättömyys tehdään hyveeksi ja aikaansa seuraavien tutkijoiden työ leimataan peesaamiseksi.

Yksi intellektuaalinen lähtökohta esimerkiksi maantieteellisessä kulttuurintutkimuksessa on ryhtyä nöyrästi perehtymään myös muuhun kuin naturalistiseen tutkimusotteeseen ja pyrkiä tulkitsemaan maantieteellistä maailmaa myös kulttuuri- ja yhteiskuntateorian näkökulmasta, niinkuin maailmalla yleensä tänä päivänä tehdään. Ilman näitä pyrkimyksiä suomalaisella kulttuuri/suunnittelumaantieteellä on vaikeuksia vastata kansainvälistymisen haasteeseen. Ymmärtääkseni luonnonmaantieteen asiat ovat tältä osin paremmin, kiitos monien aktiivisten tutkijoiden kovan työnteon alansa kansainvälistämiseksi. Tällaisia askeleita ovat myös muutamat suomalaiset kulttuuri/suunnittelumaantieteen ja aluemaantieteellisen tutkimuksen edustajat yrittäneet nyt ottaa — niinkuin edelliset sukupolvet ovat tehneet aikaisemmin. On vaikea ymmärtää, miksi Viitala liputtaa heidät ulos maantieteen kentältä ja leimaa näiden yritysten tekijät myös maantieteen yhtenäisyyden pilkkokijiksi, erilaisten 'ismien' kantajiksi, 'peesaajiksi' jne.

Mutta ajat muuttuvat. Jos ajattelen 1980-luvun aikana tekemiäni aluemaantieteellisiä tutkimuksia, meidän pitäisi Viitalan logiikan mukaan nyt syyttää peesaamisesta vuorostaan niitä eri maisa toimivia tutkijoita, jotka ovat katsoneet esim. Fenniassa (1986) ja ulkomailla julkaistut teoreettiset kehitemäni sen arvoisiksi, että niihin voi viitata, referoida laajasti tai hyväksyä ne yhdeksi teoreettiseksi taustaksi kirjaan, jossa hahmotel-

laan uusia metodologisia perspektiivejä alueen/ paikan tutkimukseen (ks. esim. Gilbert 1988, Peterson 1988, Mead 1988, 1990, 1991, Savage 1989, Clout 1989, Glick 1989, Taylor 1990, 1991, Folch-Serra 1990, Ekman 1991, Duncan & Savage 1991, Murphy 1991, Wilczynski 1991, Entrikin 1991, Johnston 1991a, 1991b, O'Loughlin 1991, Lewis 1991, jne...). En tiedä, mitä muut maantieteen edustajat ajattelevat, mutta ainakaan minun mielestäni ei voi olla olemassa absurdimpaa logiikkaa tieteenkehityksen ja tieteen tekemisen perimmältään kansainvälisen luonteen kannalta! Käsitkseni mukaan tutkijan pitää olla tyytyväinen, jos hänen töillään nähdään olevan yleisempäänkin merkitystä kansainvälisessä keskustelussa. Uskon suomalaisten maantieteilijöiden olevan melkoisen yksimielisiä siitä, että myös meikäläisen suunnittelu/kulttuuri/aluemaantieteen lähtökohtana on oltava tieteellisen toiminnan pohjimmiltaan kansainvälinen luonne.

Tämän kirjoituksen laatiminen on ollut lievästi sanottuna kiusallista, koska olen tottunut kirjoittamaan asioista yleensä, en niinkään kommentoimaan yksittäisten tutkijoiden ajatuksia. Mutta kirjoituksen tekeminen on ilmeisesti ollut välttämätöntä, jotta arvoisien Terran lukijoiden käsitys maantiedettä koskevista näkemyksistäni — jos ne jotakuta kiinnostavat — ei jäisi pelkästään Viitalan tulkintojen varaan. On taas tutkimuskenteen aika, joten keskustelu tästä aiheesta loppuu minun osaltani tähän. Toivon, että Viitalan puheenvuorot ja tämä kirjoitus antavat Terran lukijoille aineksia johtopäätösten tekoon siitä, millaisia tavoitteita itse kukin asettaa suomalaisen maantieteen eteenpäinviemiselle ja maantieteelliselle tutkimukselle.

KIRJALLISUUS

- Clout, Hugh (1989). Regional geography in the United Kingdom: a trend report. In Paul, L.J. (ed.): *Post-War Development of Regional Geography with special attention to the United Kingdom, Belgium and the Netherlands*. Amsterdam.
- Duncan, Simon & Mike Savage (1991). New perspectives on the locality debate. *Environment and Planning A* 23, 155—164.
- Ekman, A-K (1991). *Community Carnival and Campaigning*. Gotab, Stockholm.
- Entrikin, J. Nicholas (1991). *The Betweenness of Place: Towards a Geography of Modernity*. Macmillan, London.
- Folch-Serra, M. (1990). Place, voice, space: Mikhail Bakhtin's dialogical landscape. *Environment and Planning D: Society and Space* 8, 255—274.
- Gilbert, Anne (1988). The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography* 12, 208—228.
- Glick, Thomas (1989). History and philosophy of geography. *Progress in Human Geography* 13, 120—128.
- Johnston, R.J. (1991a). A place for everything and everything in its place. *Transactions of the Institute of British Geographers N.S.* 16, 131—147.
- Johnston, R.J. (1991b). *A Question of Place: Exploring the Practice of Human Geography*. Blackwell, Oxford.
- Lehtinen, Ari (1991). Northern natures. A study of the forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. *Fennia* 169, 57—169.
- Lewis, M.W. (1991). Elusive societies: a regional-cartographical approach to the study of human relatedness. *Annals of the Association of American Geographers* 81, 605—626.
- Löytönen, Markku (1991). The spatial diffusion of human immunodeficiency virus type I in Finland 1982—1997. *Annals of the Association of American Geographers* 81:1.
- Mansikkaniemi, Hannu (1986). Ihminen ja luonnonmaantiede. *Terra* 98:1.
- Mead, William R. (1988). A generation of geographers. In Hägerstrand, T & A. Buttner (eds.): *Geographers of Norden*. Lund University Press, Lund.
- Mead, William R. (1990). The circulation of geographical publication: a problem in a Finnish context. *Scottish Geographical Magazine* 106, 135—140.
- Mead, William R. (1991). Finland in a changing Europe. *The Geographical Journal* 157, 307—315.
- Murphy, Alexander (1991). Regions as social constructs: the gap between theory and practice. *Progress in Human Geography* 15, 22—35.
- O'Loughlin, John (1991). Political geography: returning to basic conceptions. *Progress in Human Geography* 15, 322—339.
- Peterson, Gary (1988). Local symbols and place identity: Tucson and Albuquerque. *The Social Science Journal* 25, 451—461.
- Savage, Mike (1989). Perspectives on local cultures. *Environment and Planning A* 21, 1139—1140.
- Taylor, Peter J. (1990). El concepte de regio historica i la regionalizacio d'Europa. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Barcelona.
- Taylor, Peter J. (1991). A theory and practice of regions: the case of Europe. *Environment and Planning D: Society and Space* 9, 183—195.
- Vartiainen, Perttu & Heikki Vesajoki (1991). Ekologisen maantieteen haasteista. In *Saimaalta Kolille, Karjalan tutkimuslaitos 1971—1991*. Joensuu.
- Viitala, Pentti (1986). Yleisestä maantieteestä erityiseen sovellutukseen. *Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja B* 23. Helsinki.
- Viitala, Pentti (1988a). Maantieteen yleisen teorian kehityksestä. *Aluesuunnittelu* 17:1.
- Viitala, Pentti (1988b). Richthofenin perilliset. Vilkausuomalaisen maantieteen taustapeiliin. *Terra* 100:4.
- Viitala, Pentti (1990). Maantiede uuden ajan kynnyksellä. *Terra* 102, 303—304.

Viitala, Pentti (1991). Olkaamme siis naturalisteja? *Terra* 103, 317—318.

Wilczynski, Witold (1991). Region jako zasada podzi-

alu administracyjnego Polski. *Geografia W Szkole* 1991:1, 34—38.

von Wright, G.H. (1985). *Filosofisia tutkielmia*. Juva.